

GONDOLATOK A GÖRÖGKATOLIKUS RUSZINSÁG KULTÚRTÖRTÉNETE KAPCSÁN

Ruszin identításelemek a vallási hagyomány és nemzeti kultúra tükrében

Az európai kereszténység transznacionális integráló ereje a történelem folyamán számos időintervallumban jól nyomon követhető.¹ Bartha Elek ennek az integráló erőnek a kimerülését a protestáns egyházak létrejöttének idejére teszi, amelyek – mint írja – „a kulturális elkülönülés, a differenciálódás irányába hatottak.”²

„Nem csak természeti állapotjára, és a természet ajándékaira nézve – hanem a népességre nézve is Magyarország Európa kistsínyben; – mert majd minden Európai nép-törsökök, nyelvek, vallások, foglalatosságok, kultúra grádusok, s végre életmódok, erköltsők és szokások is itten találják föl Hazájokat”³ – írja 1822-ben Csaplovics János.

A 19. századi Magyarország sokszínű népesség hazája volt, ahol az évszázadok alatt természetes formái alakultak ki a különböző nyelvek, felekezetek és vallások együttélésének.⁴ De nem szabad elfelejtenünk arról, hogy a 19. századi képet is számos átalakulás, a történelem viharai – gondolhatunk itt a törökdúlásra – alakították olyanná, mint azt a korabeli kutató látta. A 19. század első évtizedeiben meghirdetett néprajzi alapgondolat, amely többek közt az etnikus folyamatok vizsgálatát tűzte zászlajára, épp abban az időszakban került napvilágra, mikor a Kárpát-medencében élő különböző etnikumok a nemzeti romantika jegyében a nemzeti identitásuk megfogalmazásán fáradoznak. Csaplovics munkáját – nemzetkaraktrológiai előítéletei miatt – számos kritika éri. Többek között a ruszin származású Dóhovits Baziltól, aki figyelmeztette Csaplovicsot szubjektív beállításaira és hamis általánosításaira.⁵

A vitás kérdés további részleteitől eltekintve a felvillantott polémia rövid részletéből is kitűnik, jelen esetben az igazi kérdés az, hogy a reprezentáció szintjén egy etnikum kultúráját milyen identításelemekből illeszti össze a kutató, hogyan látja és látatja az összetett jelenséget. A ruszinság történelmi hátterében máig számos tisztázatlan pont van. A nemzetiség sorsát folyamatosan befolyásolták, sőt napjainkig befolyásolják közjogi, vallási, nemzeti törekvések. A ruszinság saját identifikációjában időről-időre a kor szellemiségének tekintetében újra kellett, kell konstruálnia azonosságtudatát. Azaz nemcsak a külső szemlélő, vagy kutató által látatott kép megalkotásával kapcsolatban kell reprezentálnia az identitásának különböző markáns vagy kevésbé látványos kulturális mintáit, hanem a belső fejlődés útján is erre a koherens képre kell törekednie a tudatos és látens elemek dinamikájában.

Az identitás elméleti hátteréhez

Napjainkban, az ezredforduló globalizációs törekvései mentén, a legkülönfélébb kulturális areák elemei integrációjának a kedvező talaján számtalan identitás minta reprezentációja figyelhető meg. Ez nem jelenti azt, hogy a rendszer teljesen szubjektív alapokon nyugszik, viszont számításba kell venni a különböző érdekek mentén elhelyezkedő identításelemek

¹ A tanulmány az MTA-DE Néprajzi Kutatócsoport keretein belül és az OTKA K78207 támogatásával készült.

² Bartha 1992: 99.

³ Csaplovics 1822, 51–52.

⁴ http://irodalom.elte.hu/villanyfeny/index.php/1822:_A_%E2%80%9EKis-Eur%C3%B3pa%E2%80%9D-gondolat_a_magyar_n%C3%A9prajzban

⁵ Kósa L. 1989. 60-61.

beépülésének lehetőségét az adott reprezentáció valóság tartalmába. A képet árnyalja az is, hogy a különböző nemzetiségek eltérő korszakokban a nemzetté válás mely stádiumában vannak. A kulturális egység koherenciájának mely elemét kell, tudják, vagy akarják megerősíteni.

Az önazonosság meghatározásakor szerencsésebbnek tartom a különböző kulturális elemek koherenciája révén konstruálódott identitásháló és identitásminta fogalmak használatát. Az individuum és a csoport azonosságtudata csak részben fedi le egymást. „Az egyén élete során többféle identitást épít fel magának; minden identitásverziónak saját történelme van.”⁶ Ugyanis az egyén, mint szubjektum, a világban tapasztalt és elsajátított tudás birtokában azonosul bizonyos kulturális elemekkel, melyek egyéni és közösségi kapcsolati hálókat teremtenek. Az identitásháló elemeinek intenzitása csupán egy adott pillanatban vehető állandónak, mivel annak elemei folyamatosan mozgásban vannak. A mozgásnak, változásnak számos tényező mozgatórugója lehet. Például az egyént adott szituációban milyen földrajzi, társadalmi, gazdasági, politikai, ideológiai, kulturális stb. környezet irányítja. Milyen helyzetben, milyen motivációval nyilvánítja ki egy-egy kulturális elemhez fűződő kapcsolatát, amibe egyaránt bele tartozik az azonosulás vagy az elutasítása magatartása. Példaként hozható a Szovjetunió időszakában betiltott görögkatolikus egyház helyzete. Számos ruszin görögkatolikus, más legálisan működő egyház életvilágát fogadta el,⁷ mely mellett ugyanúgy ruszinnak vallhatja magát. Tehát a korábban bevett sztereotípiá, miszerint aki ruszin az görögkatolikus, a XX. század végén már nem egészen helyes kijelentés még a kárpátaljai ruszinság körében sem.⁸ Az egyének identitáshálójának például a vallási, nyelvi, etnikai stb... elemei között lehet átfedés, és így a hálóak mintaként szolgálhatnak. Az azonos csomópontok behatárolhatják azok körét, akik csoportokat, koherens közösségeket alkotnak. Egy-egy kitűzött cél, megvalósítandó eszme fenntartása mozgásban tartja az elemek intenzitását, dinamizmusát, és ez által egy folyamatosan alakuló képződménnyel kell számolni. Ugyanis „az etnikai identitás működésének célja a csoport megőrzése a jövőnek.” Az egyén származástudata a koherencia részét képezheti, de nem fedi le etnikai identitásának teljességét. A kulturális minták tekintetében „a különböző generációk nem tökéletesen ismétlik elődeiket, hanem szelektíven internalizálják az etnikai tudáskészletnek modernizálódott jelenük életmódjába, életvitelébe beilleszthető elemeit.”⁹

Megállapítható tehát, hogy az egyén élete folyamán számos olyan kihívással szembesülhet, ami a nemzeti, vallási hovatartozás kérdésében újabb és újabb kulturális válaszok adását indokolja. Ennek következtében mind az egyén, mind pedig a közösség identitásában többé-kevésbé megtalálhatók állandó és változó elemek. A kutatás számára fontos hangsúlyozni, hogy ezeknek a mozgó elemeknek az intenzitása nem független a kor gazdasági, társadalmi berendezkedésétől, modernizáltságától.

⁶ Bindorffer Gy. 2001. 20.

⁷ Ebben az időszakban a vallásos életszemlélet gyakorlóit többnyire rítusvilágukhoz ragaszkodva – tudva, vagy tudatlanul, annak egyházpolitikai vonásait – a görögkeleti pravoszláv egyházhoz csatlakozva, kisebb mértékben a megtúrt, de elnyomott római katolikus egyház közegében gyakorolták tovább vallásos hitvilágukat.

⁸ Kárpátalján, a 90-es években ismét szabaddá váló vallásgyakorlat során, annak ellenére, hogy a görögkatolikuság jelentős része visszatért ősei – sok esetben a gyermekkor emlékeire támaszkodó – vallási gyakorlatához, mégsem hanyagolható el az a tény, hogy közel 3 generáció nőtt fel a megváltozott rendszer kényszerítette vallásosságában, s ezek az új generációk a megszokott formához ragaszkodva maradtak a begyakorolt vallásos keretek között. Ebben az időben több helyen megfigyelhető volt a családokon belül a generációk között kialakult feszültség, ellentét, mely nemcsak vallási, de társadalmi, gazdasági és nemzeti alapokat sem nélkülözött.

⁹ Bindorffer Gy. 2001. 29.

Földvári Sándor a „Fölvilágosodás és nemzeti megújulás a kárpátaljai ruszin kultúrában”¹⁰ című tanulmányában az identifikáció szegmentálódásának kérdésköre kapcsán a különböző identitásminták viszonyrendszerben a rutén etnikai identifikációt a vallási identitáselemekre alapozottnak tartja. Viszont ez csak részét képezi az egész meghatározásának. Természetes, hogy további kulturális elemek kapnak szerepet változó impulzitással a teljes kép kialakításában.

Ruszinok, magyarok, görögkatolikusok

A különböző tudományágak képviselőinek napjainkig vitatott kérdéskörébe tartozik, a mind a magyar görögkatolikuság kontinuitásának, mind pedig a rutén etnikum származásának és letelepedésének a kérdése a Kárpát-medencében.¹¹ Az viszont tény, hogy a görögkatolikus egyház és a rutén nép története az Ungvári unióval (1646. április 24-én) több évszázadra összefonódott. Nem hiába írja meg Hodinka Antal a ruszinok átfogó történetét az „A munkácsi görög-katolikus püspökség története” című könyvében, ugyanis azt vallja, hogy „*a ruszin etnikum története teljességgel egybeesik a kárpátaljai görögkatolikus egyház történetével*”¹².

Udvari István fogalmazza meg, hogy „*egy viszonylag csekély számú egyházi értelmiségi réteg, papok, szerzetesek, tanítók, valamint az elenyésző számú kisnemesség mellett földművesek, pásztorok alkották a ruszin társadalmat. A fejletlen társadalmi struktúra következtében egészen a XIX. század végéig, a XX. századig az egyház volt az egyetlen olyan intézmény, ahol az anyanyelvi kultúra és nyelvhasználat szerepet kapott. A görögkatolikus egyház a magyarországi ruszinok népi-, etnikai- és egyszersmind kulturális, valamint potenciális politikai kerete is volt.*”¹³

Az ortodoxia elhagyása és a nyugati felvilágosodás eszmeáramlatának elsajátítása lett a ruszin nép „felemelkedésének” egyetlen lehetősége. Az ungvári unió előtti még lehetősége sem volt az ortodox papságnak arra, hogy a jobbágyorsból kiemelkedjék.¹⁴

Ez a társadalmi felemelkedés több lépésben, fokozatos lépésről lépésre ment végbe.

Cserbák András elsősorban a papság felemelkedését hangsúlyozza. Forrásai alapján¹⁵ a következő kép rajzolódik ki a XVII. századi ruszin papságról.

„*Ezek a papok – úgymond – a néppel együtt a görög szertartást követték, de különben igen tudatlanok, nyersek és tanulatlanok... Ez a tudatlanság, illetve tudás abban állt, hogy a papságra jelentkezőknek írni, olvasni kellett tudnia, s járatosnak kellett lennie az egyházi éneklésben és a szertartásokban: nem tudjuk, hol s miféle képzettséget sajátított el a görög szertartású batyók, mivel erről semmiféle adatunk sem maradt, de ha nem is tudott latinul, magyarul sem írni, sem olvasni, görögül pedig kevésbé, mindenesetre ismernie kellett a ciril írást és olvasást, s hozzá annyira, hogy a szerkönyvekkel bánni tudjon, sőt ha kellett le is másolni.*”¹⁶ Nem véletlenül nézte le a tudós katolikus klérus a bizánci szertartású egyszerű képzetlen unitus papságot.

Ami ekkor a nyugati katolikuság részről tudatlanságnak számított, az a keleti ortodox szemmel nézve az őskeresztény hagyomány továbbélését jelentette. A katolikus pap kívülről került az adott egyházközség élére felsőbb vallási vezető kinevezése révén, az ortodox pap, a batyók viszont a családos jobbágyok, vagy a szintén jobbágyként kezelt pap fiai közül

¹⁰ Vö. Földvári S. 1996. 1–3. 53–80.

¹¹ Vö. Pirigyí I. 1990.

¹² Vö. Hodinka A. 1909.

¹³ Udvari I. 1994. 191.

¹⁴ Földvári S. 1996. 60.

¹⁵ Vö: Hodinka A. 1909. 759-761.

¹⁶ Cserbák A. 1986. 284.

falubeliként vállalkozott erre a tisztségre. Jó esetben a falujában az írás olvasás elemi ismeretei mellé elsajátította a templomi éneklést, a szertartások végzését, s némi pénzért a püspök levizsgáztatta, fölszentelte, s visszament a falujába papnak.¹⁷ A korabeli munkácsi egyházmegyében az unióig a kinevezés is ismeretlen volt, s minden pap lehetőleg a saját falujában szolgált. Anyagi körülményeiket és társadalmi rangjukat tekintve is közös volt a sorsuk a hívekkel.¹⁸ A papság többek között a gazdasági, társadalmi felemelkedés reményében könnyebben vállalta az uniót, mely számukra egyben a kulturális felemelkedés záloga is volt.

A katolizációt követően a papi képzés kérdése is rendeződni látszott. A papnövendékek a tanulmányaikat szemináriumokban végezheték,¹⁹ ami jó alapot biztosított számukra későbbi kinevezéssel elnyert szolgálati helyükön. Ez a korábbi gyakorlathoz képest abban is változást jelentett, hogy a felszentelt papok sokszor a kevésbé ismert közösségek körében végezték szolgálatukat. Az egyház vezetői jól látták, hogy az új helyzetben csak jól képzett papság tudja a sajátos vallási, nemzeti identitás megőrzését képviselni, társadalmi helyzetét, szerepét növelni.

Medve Zoltán arra hívja fel a figyelmet, hogy az egyházi unió nem tekinthető kizárólagosan a papság gazdasági emelkedésének, noha ez is fontos. Hangsúlyozza, hogy a papság emelkedése, a teológiai képzés lehetőségeinek a megteremtése azzal is járt, hogy több esetben akár írástudatlan ortodox jobbagy-papok, a batykok helyét felváltotta egy képzett papi réteg, amely már föl tudta vállalni a kárpátaljai ruszinság identifikációját biztosítani tudó, művelt értelmiség szerepét. Ez azt is mutatja, hogy a görögkatolikus egyház felismerte, hogy az oktatás fejlesztését több szinten kell támogatnia. Az ungvári unió tehát nemcsak a papság, de a rájuk bízott hívek kulturális emelkedését is szolgálta.²⁰ A püspökök felismerése és cselekvési tervei mindezek ellenére nem teljesedhetett ki, nem volt elég lehetősége az önálló nemzeti létezésre. A képzés és annak eredményeként a lokális közösségbe a visszacsatolás is csak igen lassú, aprólékos munka árán hozott változást.

A folyamat a korábbi egyházszerkezet megreformálásán, átstrukturálásán keresztül teljesedett ki. A képzett papok diszpozíciók alapján foglalták el új egyházközségükben vezetői és szolgálói helyüket. Egyúttal az egyházmegye közigazgatási átszervezése lehetőségeikhez mérten racionalizáltabbá is vált.

A különböző korszakok ideológiai, politikai és egyházipolitikai hátterének változása számos esetben hátráltatta a ruszin kulturális felemelkedés nemzeti egységgé alakulását. A ruszin nép soha nem vált autonóm nemzetté. Sorsát a társadalmi, gazdasági helyzete predesztinálta. Társadalomszerkezetére jellemző volt, hogy népessége elsősorban a vidék lakosságát tette ki, mely döntően meghatározta életmódját. A ruszinság városi számaránya csekély volt, melynek következtében nem is nagyon alakulhatott ki egységes polgári vezető rétege.²¹ Nem felejtkezhetünk meg arról sem, hogy a ruszinság kulturális autonóm helyzetét jelentősen befolyásolta a körülvevő népekhez kapcsolódó viszonyrendszere.

¹⁷ Lehocki Tivadar 1904. 20. Cserbák A. idézett munkája nyomán.

¹⁸ Cserbák A. im. 285.

¹⁹ Nem elhanyagolható kérdés, hogy a korabeli görögkatolikus egyházi vezetésnek a papi képzés és az egyházközigazgatás átszervezésekor a latin egyházi fennhatóság kiterjesztésére tett törekvésekkel folyamatosan szembesülnie kellett.

²⁰ Medve Z. 20

²¹ A 19. század végére a csekély számú civil ruszin polgárság identifikációjában sok esetben kettősség figyelhető meg. Egyrészt a kulturális peremhelyzet a nyelvi asszimiláció irányába mutat – lásd a magyar nyelvű görögkatolikus egyházmegye kialakításáért folytatott harcban betöltött szerepüket –, másrészt a ruszin nemzeti törekvések érvényesítésének a motivációja mutatkozik.

Évszázadok alatt az egységes tömb peremterületein élők folyamatos asszimilációja figyelhető meg.²² Nem véletlen, hogy a 19. század végén a történelmi Magyarország területén élő világi ruszin értelmiség a köznyelvi gyakorlatban elsősorban a magyar nyelvet használja.²³ Ebben a helyzetben a vidék papságára is nagy felelősség hárult.

A 20. század kihívásai

A munkácsi görögkatolikus egyházmegye 20. századi történelmével már a következő vallási areális közeg problémaköréhez érünk. A regionális egységet ebben az esetben a részeire tagolt – nemzeti alapot sem nélkülöző – új egyházmegyék közigazgatási egységek létrejötte, valamint az etnikailag színes „anyaegyházmegye” 20. századi történelmi sorsa képezi.

A régióban a görögkatolikus egyháznak a működési tere az I. világháborút követően országanként különböző módon alakult. Ezek döntően befolyásolták a különböző felekezetek egymáshoz való viszonyát, belső önfejlődésük struktúráját.

A Munkácsi Egyházmegyéből részben a magyar liturgikus nyelvért folytatott küzdelem eredményeként kiválik a Hajdúdorogi Egyházmegye (1912),²⁴ majd az I. világháború lezárását követően az Eperjesi Egyházmegye Magyarországon maradt egyházközsegeiből XI. Piusz pápa létrehozta a Miskolci Apostoli Kormányzóságot (1924).²⁵

A ruszinság helyzete és a görögkatolikus egyház sorsa a trianoni kényszerig nagyjából egységes képet mutat. Természetes, hogy a fejlődés nem egyenletes, területenként változó jegyekkel rendelkezik.²⁶ Ennek a részletes megismeréséhez további történeti, egyháztörténeti kutatásokon, a lokális életterek mikrotörténetének néprajzi, antropológiai vizsgálatain keresztül juthatunk közelebb. Néprajzi szempontból ez utóbbi azért sem elhanyagolható, mert a ruszinság kultúrája kevésbé feltárt területét képezi a tudományszakunknak. A népi kultúra, a vallási és etnikai hagyományelemek feltárásában számtalan fehér folt van még.

Kárpátalja a 20. században is sok nemzetiség otthona. Nem csoda, hogy a különböző migrációs és asszimilációs folyamatoknak köszönhetően a területének jelentős részén élnek ma is ruszin, magyar, román ajkú görögkatolikusok.

A 20. század első felében az új – folyton változó – határok az egyházmegyék kiterjedését, a joghatóság gyakorlatát döntően befolyásolták. Mégis jól megfigyelhető az egyházközigazgatás terén egy egészséges fejlődés. Az egyházak birtokrendszere, intézeti infrastruktúrája elégségesnek bizonyult egyfajta önfenntartásra.²⁷ A templomon túl számos ponton folyt a közösségek nevelése, a kultúra továbbadása, a tehetségek kiemelése és támogatása. Nem mondhatnánk, hogy könnyű feladat volt mindezt kiépíteni, s főképp fenntartani. Ha megnézzük a statisztikákat, a Kárpát-medence magyarul a vidékei közül a mai Magyarország többnemzetiségű északkeleti vidékeiről emigráltak a legtöbben a két

²² Ez egyrészt az együtt élő népek interetnikus hatásának köszönhető, másrészt az államalkotó nemzetek etnikai törekvéseiben ölt testet.

²³ Medve Z. 1993.67.

²⁴ Vö. Véghseő T. 2012. 26-38.

²⁵ Im. 56-60.

²⁶ A bizánci egyház mindig is igyekezett a lokális köznyelv gyakorlatát alkalmazni a liturgikus nyelv használatában. A magyar nyelvű liturgia hivatalossá tételének küzdelmei kapcsán láthatjuk, hogy számos ponton nehézséget jelentett az összekapcsolódó vallási és nemzeti identitásjegyek sztereotípiája. Ebben a harcban a politikai elit és a magyar birtokosi körökben élő előítéletes gondolkodással is meg kellett küzdenie a görögkatolikus magyarságnak, mely szerint a görögkatolikusság oláh, vagy ruszin nemzetiséget takar. Ugyanis a nemzeti karakterológia a századelő nemzeti mozgalmainak tükrében, a nemzetiségeket nem kívánta helyzetbe hozni.

²⁷ Mindannak ellenére, hogy a görögkatolikus egyház ruszin, magyar vagy román lakossága az ország legszegényebb rétegeiből állt.

világháború között. Sokan többet haza sem tértek. Érdekes viszont, hogy a leszármazottak a családjuk, őseik történelmét kutatva „hazatalálnak”.²⁸

Ennél markánsabb folyamatnak lehetünk tanúi a II. világháborút követő időszakban, mikor is a környező országokban a görögkatolikus egyház betiltott felekezettként élt tovább. Egyedül Magyarországon volt a 3T-s korszak megtúrt egyháza a görögkatolikus egyház. Romániában, Szovjetunióban és Csehszlovákiában üldözött, betiltott vallás lett. Az egyházmegyei és az államhatárok szinte teljes egybeesésével, vasfüggönyszerű zártságban magukra maradtak mind a magyar ajkú, mind pedig a román, ruszin, szlovák ajkú görögkatolikus képviselői. Illegálisban, a világtól rejtve folytatták küzdelmes életüket, a hitükért, nemzetükért.

Kárpátalja magyar görögkatolikuságának történetéről, az etnikai és vallási túlélés lehetőségeiről Pilipkó Erzsébet több tanulmánya számol be. A néprajzi szempontú vizsgálatai jelentős eredményeket sorakoztatnak fel a Szovjetunió kommunista évtizedeinek vallási rendszeréről. Boldog Romzsa Tódor²⁹ püspök meggyilkolása a görögkatolikus egyház központilag elrendelt megszüntetésének a megerősítését jelentette, egyben az illegálisban, titokban működő vallásosság születését szentesítette.³⁰ A vasfüggöny – ami nem csak a nyugati határainknál állt fenn – hosszú évtizedekre hermetikusan zárta el, s tette kiszolgáltatottá a Munkácsi Egyházmegye görögkatolikuságát is.

Udvari István a 90-es évekről helyzetképet adó tanulmányában felhívja a figyelmet a ruszin etnikai identitás újraéledésére. Annak ellenére, hogy a szovjetek hivatalos felfogása szerint a ruszin nemzetiség a Szovjetunióban nem létezett, és hogy a ruszin irányvonalat képviselő munkácsi görögkatolikus püspökséget 1949-ben felszámolják, 1990-ben az önálló ruszin kultúra iránti igény erősödése figyelhető meg.³¹ Ebben a lehetőségeihez mérten működött közre az újjáéledő, illegálisából visszatérő görögkatolikus egyház.³²

Az egyház szerepe napjaink magyarországi ruszinságának az identitásában

Magyarországon a görögkatolikus egyház szerepvállalása a ruszin kultúra fenntartásában elsősorban az ezredforduló időszakában válik ismét nyilvánossá.

²⁸ A jobb megélhetés reményében kivándorlók igyekeztek támogatni az itthon maradtakat. Nem ritka, hogy leszármazottaik pedig azt a közösséget, egyházközségeket támogatják, melyben őseik hagyománya gyökerezett. Templomok, ikonok, út menti keresztek sora emlékeztet rájuk.

²⁹ Puskás L. én.

³⁰ A korszak papságának helyzetéről is képet kapunk Pilipkó Erzsébet 2007-ben megjelent, néprajzi kutatásai alapján írt kötetében, amely a kárpátaljai görögkatolikus egyház papság működésének lehetőségeit is bemutatja. Kötete beszédes fejezetcíme „A ’nemlétező’ görög katolikus egyház (1949-1989)” alatt három alternatíváról ír.

1. a közösség papja megtagadta a reuniálást

Ennek következménye a bebörtönzés, internálás, családjának kilakoltatása.

A közösség élére új pravoszláv, jobb esetben a közösség nyelét beszélő reuniált pap került. Érdekes Salánk esete, ahol az internált pap fia folytatja apja munkáját. Az egyházközség egybetartása érdekében neki reuniálnia kellett. Így volt elkerülhető a központi hatalmak nyelvi, vallási, etnikai asszimilációs törekvésének a hatása.

2. a helyi parókus reuniált

Tovább szolgálhatott saját egyházközségében, mint pravoszláv pap. Ebben az esetben sokkal kevesebb konfliktus került felszínre.

3. individuális döntés, mely akár független is lehetett a korábbi közösség döntésétől.

Ebben a helyzetben a görögkatolikus papság szerepe csekély, inkább annak hiánya a mérvadó. Több esetben előfordult, hogy a katolikusághoz való ragaszkodás a hívek körében a római katolikus egyházhoz való titkos kapcsolódást választja.

³¹ Udvari I. 1992. 17-18.

³² Az újjászerveződő munkácsi egyházmegye hitéletének visszaállításában, a határok megnyitását követően – főként a magyarlakta határ menti térségben –, a magyarországi görögkatolikus papság több szálon nyújtott segítséget. A paphiány miatti űrben mind liturgikus, mind pasztorációs, mind pedig szociális, karitász tevékenységet több magyar görögkatolikus szerzetes és pap vállalt magára.

A szocializmus hatalmi képviselői diktálta ideológiai térben a magyar görögkatolikus egyház a templomfalak közé szorult. A hatalom számos téren megnehezítette működését, de nem tiltotta be.³³ A korábban kialakult, jól működő gazdasági struktúra felbomlott. Az államosítás következtében a létalapot jelentő birtokok megszűnnek. Az egyházközségek korábban kialakított parokiális struktúrái sem voltak képesek a korábbi életszínvonalat nemhogy fenntartani, de megközelíteni sem. Több görögkatolikus papcsalád tagja emlékszik vissza erre az időszakra úgy, mint a „tisztességes szegénység” időszakára.³⁴

Ebben az időszakban, túl a szekularizációt segítő ateista propaganda mellett, több parokiális egyházközséget sújt az elöregedés, és elnéptelenedés problémája. Az anyaegyházközségek eltartó képessége csökken, a terület egyház-közigazgatási rendszerének átalakítása indokoltá vált. Ennek következtében nem egy esetben az „ösi” egyházközség tagjai helyben lakó pap nélkül maradnak.³⁵ A Cseréhát aprófalvas területein, ahol korábban sok helyen a ruszin, a tót nemzetiségi köznyelv használata még gyakorlatban volt – például Gadna, Abaújszolnok – a tősgyökeres lakosság közösségei az elöregedés mellett egy újabb etnikus helyzettel kerültek szembe, mégpedig a kultúrájában egészen más alapokkal rendelkező „etnikai kisebbség” térnyerésével.³⁶

A közösségalkotás terei is beszűkültek. Az egyház képviselői nem vehettek részt a korábban jól működtetett oktatásban, szertartásrendjük, liturgikus cselekményeik tekintetében pedig szinte teljes mértékben a szakrális központokba (templom, temető) szorultak vissza. Mindez nemcsak a lokális kultúrára nyomja rá bélyegét, hanem a makrokörnyezetben is jól tetten érhető.³⁷ Hozzá kell tenni, hogy a települések adottságai – népesség, etnikus jegyek, lélekszám, logisztikai elhelyezkedés – természetesen nem kizárólagosan, de jelentősen befolyásolhatták a zártság mértékét. A kisebb települések, a cseréháti dombság, zempléni hegység zsákfalvaiban – például Viszlón, Irotán, Baskón, Komlóskán³⁸ – a hagyományos értékrend tovább fennmaradt, mint a polgáriasultabb, kisvárosias környezetben – például Abaújszántón.

A 90-es évek jelentős változást hoznak. A zártságban élő egyház lehetőségei kitágultak. Kultúraformáló szerepük és felelősségük ismét megnő. A liturgikus élet nyilvános gyakorlásán túl fokozatos építkezés következik. Az egyház elsődleges feladata az új szakrális struktúra megerősítése, felekezeti szegélyének mind szélesebb körű terjesztése, a szekularizációs jelenségek megfékezése, a közösségek évszázados liturgikus, vallási hagyományvilágának fenntartása.

³³ „... a Rákosi-rendszer első éveiben az a veszély is fennállt, hogy a magyar görögkatolikusok sem kerülhetik el a környező szocialista országokban élő hittestvéreik sorsát, vagyis egyházuk betiltását és az ortodox egyházba való bekényszerítésüket. A magyarországi ortodoxia szervezeti széttagoltsága miatt végül a magyar kommunisták lemondtak erről a tervükről, s a magyar görögkatolikusok önállóságukat megőrizve a római katolikus egyház sorsában osztoztak.” Véghő Tamás: A Hajdúdorogi Egyházmegye rövid története. <http://www.gorogkatolikus.hu/index.html?muv=egyhaztortenet&menupont=1>

³⁴ Ebben az időben a magyarországi görögkatolikus papság jelentős része sokgyermekes – 4-5 vagy annál is több gyermekes – nagycsaládban él. Nem ritka, hogy gyermekeik tanításának költségeit a kisebb egyházi-, és saját földjeik megművelésének hasznáiból fedezték. A mezőgazdasági munkák döntő többségét a család tagjai végezték.

³⁵ A filiális helyzetbe kerülve számos településen megfigyelhető, hogy a liturgikus gyakorlatukhoz ragaszkodva a pap celebrálta vasár- és ünnepnapon liturgián túl, kántoruk vezetésével pap nélkül is végzik a további szertartásokat. Az ezredfordulón, a Húsvét ünnepkörének egyik vasárnapján, Abaújszolnokon a kántor vezette vecsernye szertartásán – többek között – az ünnep tropáriját ósláv nyelven végezték.

³⁶ Telenkó B. 2008. 618-619.

³⁷ A hazai és a környező országok számos nemzetiség görögkatolikuságának központi búcsújáró kegyhelye Máriapócs. A kommunizmus időszakában a határok zártsága mellett, a hazai zarándoklatok számának radikális csökkenése is megfigyelhető. A lokális vallásgyakorlat terének korlátozása a szakrális makro térre is hatást gyakorol. A vallásos nép körében ismert íratlan szabály, mely szerint évente egyszer illik meglátogatni a pócsi Istenszülő kegytemplomát, korlátozottá vált.

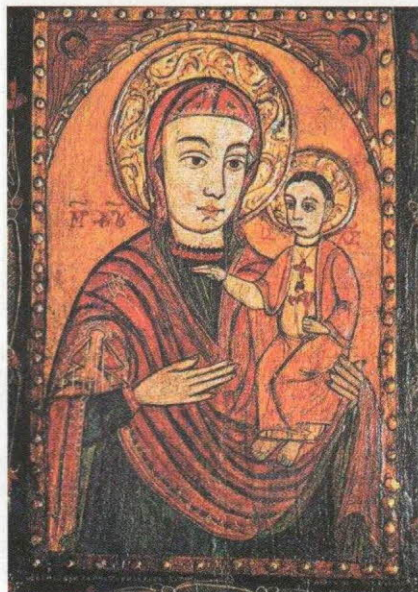
³⁸ Vö. Bartha E. 1980.

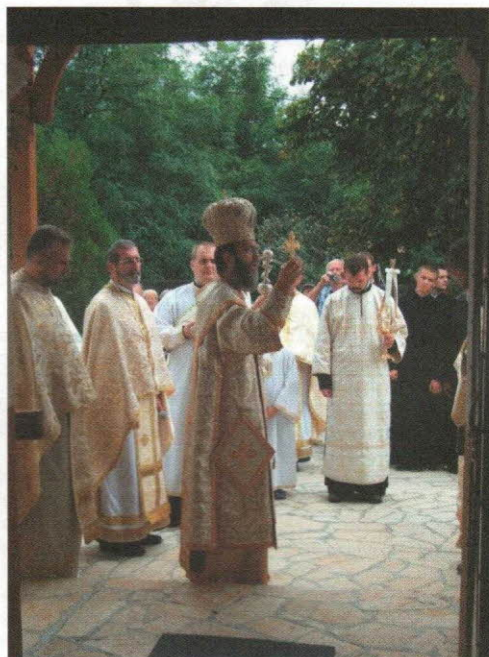
*Ruszin búcsú a szentendrei Skanzen mándoki fatemplomában (Forrás:
http://www.parochia.hu/Esztergom/ruszinokbucsujabeszam_elemei/image009.jpg)*

*A máriapócsi görögkatolikus kegytemplom (Forrás:
<http://www.nyiregyhaza.info.hu/pic/large/D724321797C919B7EB70C9A3CF6E2750.jpg>)*

A könnyező máriapócsi Mária-ikon (Forrás: <http://metropolita.hu/wp-content/uploads/mariapocsikegykep.jpg>)

Püspöki áldás a ruszin búcsúi körmenet végén. Sajópálfala, 2013 (A szerző felvétele)

Ruszin búcsúi körmenet, Sajópálfala, 2013 (A szerző felvétele)

A ruszin identitás formálásában a görögkatolikus egyház évszázadokon keresztül meghatározó szerepet töltött be. Napjainkban a vallási és nemzeti identitás újrakonstruálásának lehetünk tanúi. Hazánkban a magyar nemzeti identitás újraértelmezése mellett a nemzetiségek kulturális önazonosságának kifejezésében egyaránt fontos helyet töltenek be a civil és az egyházi intézményháló keretei. A nemzetiségi önkormányzatok és az egyházak látható vagy látens együttműködése a lokális és a globális kultúra formálásában egyaránt megmutatkozik. A közös kulturális tér kialakításának jó példája a néhány évvel ezelőtt újtárra indított rendezvény, a „ruszin búcsú”, mely az ősi görögkatolikus hit és a nemzeti összetartozás jegyében évről-évre lehetőséget biztosít a közösségalkotás kinyilvánítására.³⁹ Az országos rendezvényeken túl, a lokális közösségek identitásformálásában is tetten érhető a vallásos szemlélet megjelenése. Számos rendezvény fémjelzi ezt a közös munkát, melynek részét képezi a vallásos elemek megjelenése. A görögkatolikus egyház legfőbb szerepe a vallási hitélet szervezése, irányítása, mely a nyelv, az 'ethnos' és a 'mythos'⁴⁰ kapcsán a nemzeti értékek megőrzését, a történelmi identitás újateremtését segíti.

IRODALOM

Bartha Elek

1980 A hitélet néprajzi vizsgálata egy zempléni faluban. Debrecen.

1992 Vallásökológia. Debrecen.

Bindorffer Gyögyi

2001 Kettős identitás. Etnikai és nemzeti azonosságtudat Dunabogdányban. MTA Kisebbségkutató Intézet. Budapest.

³⁹ Érdekesége, hogy bár korábban a mándoki fatemplom köré szerveződött a liturgikus alkalom 2012-től Sajópálfala kegytemploma ad otthont a zarándoklatnak.

⁴⁰ Vö. Katona L. 1890.

Cserbák András

1986 A magyar görög katolikus népi vallásosság művelődéstörténeti háttere. In: szerk: Tüskés Gábor: Mert ezt Isten hagyta..." Tanulmányok a népi vallásosság köréből. Budapest. 275-311.

Földvári Sándor

1996 Fölvilágosodás és nemzeti megújulás a kárpátaljai ruszin kultúrában. In: Magyar Filozófiai Szemle, 40. 1996. 1-3. 53-80.

Hodinka Antal

1909 A munkácsi görög-katolikus püspökség története. Budapest.

Katona Lajos

1890 Katona Lajos: Ethnographia. Etnologia. Folklore. In: Ethnographia II. évf. 69-87.

Medve Zoltán

1993 Hodinka Antal pécsi évei. In: szerk. Udvari István: Hodinka Antal emlékkönyv. Tanulmányok Hodinka Antal tiszteletére. Nyíregyháza. 67-86.

2003 Proklátjy vrag ili drug naroda? Kul'tura greko-katoličeskih rusinov. In: Studia Russica XX. Budapest. 282-289.

Pilipkó Erzsébet

2007 Ütköző identitások. A kárpátaljai magyar görög katolikusok etnikai és vallási identitástudatának vizsgálata az 1989-es változások kapcsán. Ungvár-Budapest.

Pirigyi István

1990 A magyarországi görögkatolikusok története. I-II. Nyíregyháza.

Puskás László

én. Romzsa Tódor élete és halála. Nyíregyháza.

Telenkó Bazil Mihály

2008 A felekezeti örökség hagyományozódása. Szempontok a magyarországi görögkatolikuságot érintő XX. századi migrációs hatások vizsgálatához. In: szerk. Novák László Ferenc: Tradicionális kereskedelem és migráció az Alföldön. Nagykovács. 609-622.

Udvari István

1992 A ruszinok népneveiről, mai helyzetükről. In: szerk Udvari István: Ruszinok a XVIII. században. Történelmi és művelődéstörténelmi tanulmányok. Vasvári Pál Társaság Füzetei 9. Nyíregyháza. 15-36.

1994 Ruszinok. In: szerk: Ács Zoltán: Együtt élő népek a Kárpát-medencében. Budapest. 177-199

Véghseő Tamás

2012 Útjaink – Történelmi visszatekintés. in: „... minden utamat már előre láttad” Görögkatolikusok Magyarországon. Strasbourg. 6-112.